



Humanioras svenska kunskapshistoria

15

Reflexioner över ett forskningsfält

ISAK HAMMAR

Under senare år har humanioras historia hamnat i det akademiska blickfånget.¹ Ett resultat av detta är att ett mer sammanhållet forskningsfält – *history of humanities* – utkristalliserades under 2010-talet. I mer generell bemärkelse är emellertid ämnet knappast nytt. Man kan därför börja med att fråga sig var detta plötsliga intresse kommer ifrån.

En inledande förklaring tycks ha med humanioras samtid, snarare än med dess förflutna att göra. Påfallande ofta återopas nämligen argumentet att vi med historisk kunskap bättre kan möta humanioras moderna utmaningar.² Ur ett sådant perspektiv är det humanioras nutida förhållanden som genererar historiska frågor och lockar forskare att spåra de utvecklingslinjer som lett fram till dagens situation.³ Med historien som spegel kan stelnade föreställningar om humaniora utmanas och den humanistiska kunskapens betydelse uppvärderas.

Inte minst har humanioras bekymmersamma läge i USA sedan finansskrisen 2008 gett kraft åt historieskrivningen. Exempelvis argumenterar Eric Adler i den bitvis polemiska boken *Battle of the Classics* från 2020 (med den talande undertiteln *How a Nineteenth-Century Debate Can Save the Humanities Today*) för att en analys av 1800-talets amerikanska kunskapskonflikter kan rusta för nutida nedskärningar av humanistiska ämnen på landets lärosäten.⁴ Adler, som själv är professor i *Classics*, ett av de ämnen som ofta ses som mest hotade, förmanar genomgående i boken dagens humanister att inte göra om sina föregångares misstag.

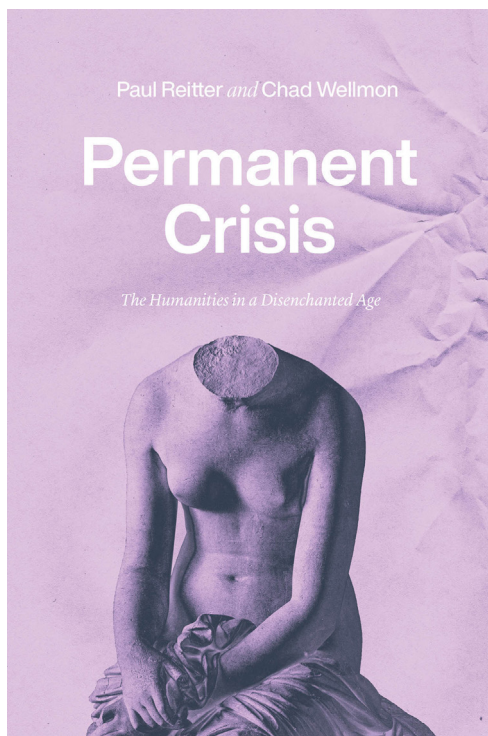
Att skriva humanioras historia upplevs med andra ord som en möjlig strategi för att åstadkomma förändring, och förhållandet mellan historia och nutid ses som symbiotiskt. Utifrån en brittisk kontext, där humaniora liksom i USA debatteras flitigt, hävdar exempelvis litteraturvetaren Zoe Hope Bulaitis i boken *Value and the Humanities: The Neoliberal University and Our Victorian Inheritance* (2020) att denna typ av historisering är en politisk handling och ett sätt att ifrågasätta den upplevda självklarheten i dagens nyliberala högskolepolitik.⁵ En sådan växelverkan mellan historia och nutid kan förstås gälla historisk forskning i allmänhet, men med tanke på hur uppmärksammas frågan om humanioras samtida relevans har blivit både inom och utanför akademien är samspelet ändå värt att betona.

Det är i sammanhanget talande att Eric Hayot, professor i komparativ litteratur och Asienstudier, i sin bok *Humanist Reason* (2020) vill sudda ut gränsen mellan å ena sidan vetenskapliga böcker om humanioras historia och å andra sidan debattböcker om humanioras samhälleliga status och institutionella förutsättningar i vår egen tid – en på senare år blomstrande genre.⁶ Med en sammansmältning av genrerna hoppas Hayot i stället kunna erbjuda en nytolkning av svunna tiders humanistiska kunskap och tänkande och därigenom förse nutiden med nya metaberättelser om vad humaniora är och inte är.⁷

En mer nyanserad historieskrivning uppfattas i dylika fall inte sällan som ett korrektiv till schablonmässiga föreställningar om det humanistiska kunskapsområdets samhälleliga marginalisering.⁸ Som ett sista exempel kan man här lyfta fram den uppmärksammas boken *Permanent Crisis: The Humanities in a Disenchanted Age* (2021), i vilken germanisterna Paul Reitter och Chad Wellmon hänvisar till tyska 1800-talsdebatter för att bättre förstå idén om humanioras eviga kris. Genom en historisk studie som spårar krisdiskursens rötter och återkommande uttryck vill författarna visa hur framväxten av den moderna formen av humaniora är sammanvävd med – och därför omöjlig – kan separeras från – yttre tryck och upplevda kristillstånd, på gott och ont.⁹ Moderniteten har, menar författarna, ständigt setts som ett hot mot humaniora, men det är samtidigt humaniora som gång på gång framhållits som räddningen undan modernitetens sekulariserings-, materialiserings- och byråkratiseringstendenser. För Reitter och Wellmon kan insikten om denna ”cirkulära fräls-

● HISTORISK FORSKNING

i samtidens tjänst? Fältet *history of humanities* har växt fram i ljuset av humanioras moderna utmaningar.



ningshistoria” hjälpa oss att förhindra ett ständigt repeterande av krisdiskursen.¹⁰

Detta samspel mellan då och nu genomsyrar även denna antologi, liksom den monografi som ingått i samma projekt och författats av redaktörerna: *Humanister i offentligheten: Kunskapens arenor och aktörer under efterkrigstiden* (2022). I inledningen till den senare pekar Johan Östling, Anton Jansson och Ragni Svensson Stringberg på behovet av att nyansera ”bilden av humanioras marginalisering och kris under efterkrigstiden”.¹¹ I båda böckerna kan humaniora betraktas som det prisma genom vilket efterkrigstidens välfärdssamhälle betraktas. Samtidigt kan välfärdsstatens historia sätta humanioras utveckling i ett förklarande ljus. Vare sig man upplever att humaniora behöver ”räddas” eller inte är det lätt att se värdet av denna växelverkan. I det följande vill jag ta tillfället i akt att diskutera

fördelarna med ett svenskt forskningsfält inriktat på humanioras historia och samtidigt försöka sätta in antologins bidrag i en större kontext.

Humanioras historiska relevans

Det finns en rad skäl till att uppmaningarna att utveckla ett fält för humanioras historia är värda att ta på allvar. Ett inledande argument är att humaniora har haft en oerhört betydelsefull ställning genom historien. Detta fält har muterat och dess legitimitet har skiftat, inte minst i förhållande till det teologiska området, som länge var det mest statusfyllda av de två. Men icke desto mindre har många av de kunskapsformer som vi i dag identifierar som humanistiska genomsyrat tidigare epokers kulturella, religiösa och politiska institutioner på ett genomgripande sätt som vi lätt glömmer bort.¹² Humaniora utgjorde därmed fram till 1900-talet en given form av vederhäftigt vetande i vitt skilda verksamheter och sfärer.

Denna stundtals dominerande ställning ifrågasattes visserligen med varierande framgång från olika håll, inte minst under 1700- och 1800-talen, men kom på avgörande punkter att utmanas mer fundamentalt först under 1900-talet. Centrala aspekter av humanioras inflytande var den antika litteraturens status, latinets ställning, tron på historiens förklarande och enande kraft och kristendomens självklara plats.¹³ Dessutom har de humanistiska studiernas karaktärsdanande förmåga, trots konjunkturen i frågan, ofta åberopats.¹⁴ Kunskap i allmänhet och bildning och lärdom i synnerhet filtrerades genom de klassiska språken och författarna. Politiker, präster, lärare, författare och forskare – vare sig de ägnade sig åt humaniora eller naturvetenskap – delade på så vis en gemensam humanistisk kunskapsbas.¹⁵ Tidigare epokers dagsaktuella frågor besvarades bäst med hänvisning till Aristoteles, Cicero, Livius och andra antika auktoriteter. Det är förvisso en öppen fråga hur mycket gemensamt den antika bildningen och renässansens *studia humanitatis* har med dagens humanistiska ämnen – men det är likväl en historisk fråga.¹⁶ Det är med andra ord en rimlig utgångspunkt att ju bättre vi förstår den humanistiska kunskapens historia, desto bättre förstår vi tidigare epoker och de människor som levde i dem.

Under den period som står i fokus för denna antologi hade förutsättningarna för humaniora delvis förändrats, och ur kunskapspolitiskt hän-

seende hade andra styrkeförhållanden gjort sig gällande. Det i sin tur synliggör värdet av att studera det som Lorraine Daston kallat *epistemologiska hierarkier* – det vill säga hur olika kunskapsformer värderas i förhållande till varandra i samhället.¹⁷ Genom ett sådant raster kan vi bättre förstå humanioras villkor och utmaningar vid en given tidpunkt.

Sammantaget pekar antologin på komplexiteten i dåtiden, hur olika krafter kunde både legitimera och marginalisera humaniora under samma tidsperiod. De historiska gränsdragningarna är härvid centrala. Humaniora får under efterkrigstiden stark konkurrens från samhällsvetenskap och just naturvetenskap. Det är lätt att därmed måla upp en deterministisk kurva för humanioras förlorade samhällsposition. Men precis som Hampus Östh Gustafsson betonar i sitt kapitel är det av central vikt att man skiljer på hur humaniora omtalas och vilka de faktiska förhållandena var (även om det förra påverkar det senare).

Trots att humaniora förlorade sitt forna inflytande i kunskapspolitisk och utbildningshistorisk bemärkelse är det inte på förhand givet att förändringarna var av ondo för humaniora eller samhället. Flera av kapitlen visar prov på hur nya ämnen som pedagogik och psykologi befinner sig i disciplinära gränsland med en inneboende – men stundtals svärfångad – dynamik. De hör kanske inte längre till humanioras domän, men det betyder inte, vilket bland annat Anders Burman, Marie Cronqvist & Peter Bennesved och Anders Pedersson visar i sina analyser, att det saknades viktiga humanistiska dimensioner inom dessa nya fält.

På samma sätt blev naturvetenskapen förvisso en naturlig motpol till humaniora i offentlighetens diskussion om nyttiga studier, men den bidrog också till att nya kunskapsmål formulerades. Det traditionella förhållandet mellan humaniora och teologi förändrades också under perioden, vilket illustreras av de dynamiska religionsdebatter som Anton Jansson åskådliggör. Som framgår av Karl Haikolas kapitel hindrade inte heller hävdvunna gränsdragningar antikvetaren Emin Tengström från att rikta sin kunskap mot framtiden och skapa nya forskningsmiljöer och alternativa samhällsvisioner.

På samma gång ser man under efterkrigstiden – inte minst i den kulturella sfären – spår av humanistiska kopplingsscheman som vi i dag inte lika enkelt kan identifiera. Tidningsvärlden och universitetsvärlden delade ak-

törer, ideal och publik. Wilhelm Sjöstrand tycks ha levt lika mycket i offentligheten som i den akademiska världen. Kulturredaktionerna befolkades av disputerade humanister och upplät ett förbluffande antal tecken till avhandlingsrecensioner och akademiska dispyter.

Men samtidigt krympte den humanistiska bokutgivningen under perioden, delvis till förmån för andra kunskapsområden, vilket snarast antyder det motsatta: att arenan håller på att försvinna. Man kan därför konstatera att villkoren för humanister i offentligheten under efterkrigstiden delvis var paradoxala. Intrycket förstärks av att utbildningspolitiska angrepp mot humanioras nytta såväl som teologiska och filosofiska diskussioner var dagsaktuella ämnen. Kort sagt, man både lyssnade på och ifrågasatte humanisten. Beroende på hur och var man tittar ser humanioras förutsättningar olika ut.

Här är det särskilt värt att uppmärksamma det kretslopp av humanistiskt utbildade individer som Johan Östling och David Larsson Heidenblad diskuterar, vilka å ena sidan medförde att humanistisk kunskap cirkulerade och befästes i samhället – och säkerligen bidrog till ett bibehållet intresse för humaniora i offentligheten – men å andra sidan i grunden tenderade att osynliggöra denna kunskaps förankring i samhället utanför universitet och kultursektor. Vart tog den humanistiska kunskapen vägen?

Flera bidrag i antologin visar på värdet av att gräva djupare i denna fråga. Under perioden skapades nya arenor i offentligheten och man sökte nya kontaktytor utanför universiteten. Tove Skutnabb-Kangas bidrog, som Ragni Svensson Stringberg visar, genom sina ansträngningar till legitimeringen av ett nytt humanistiskt kunskapsområde, tvåspråkighetsforskningen. Civilförsvar och rättskipning var domäner där humanister tog plats. Bakom kulisserna hittar bokens författare humanister med inflytande och humanistisk kunskap som spreds långt utanför universiteten. Inte minst uppmärksammas i antologin förändrade mönster, förlorade kontaktytor och bortglömda spänningsfält där humanister och humanistisk kunskap tidigare ingått som viktiga noder, röster eller krafter. Detta kan ompröva gränsdragningar vi i dag tar för givet. Men omvänt blottläggs också hinder, motstånd och okunskap som numera inte längre är lika påtagliga. Genom denna växelverkan ökar vår kunskap om både humaniora och samhället.

Humanioras gränser

Det finns ytterligare ett argument för en forskningsmässig kraftsamling kring humanioras historia som utgår från historiens möjligheter att belysa samtiden. Ett viktigt sådant fält kan bidra till att precisera kunskapsfältet i sig – såväl historiskt som i nuet. Humaniora är, sin långa historia till trots, först och främst ett ämne som engagerar många i samtiden, inte minst i Sverige. Humanioras roll och värde har varit ett kärt ämne sedan 1800-talet. Under större delen av 1900-talet har detta samtal varit negativt konnoterat.¹⁸ Då liksom nu har diskussionerna ofta knutits till oro för framtiden. Vi har därför en lång tradition av ifrågasättande och försvar av humanioras legitimitet på offentliga scener.

Trots denna röda tråd dras humaniora i dag kanske inte främst med negativa uppfattningar utan – vilket möjligtvis är värre – av en brist på uppfattningar om fältet överhuvudtaget. På senare tid har det nämligen uppmärksammats att delar av allmänheten saknar kunskap om vad humaniora är.¹⁹ Detta trots att humanistiska forskare i högre grad än sina kollegor inom andra vetenskapsområden ägnar sig åt kommunikation av forskning och offentlig debatt.²⁰ Här finns särskild anledning att lyfta fram humanioras historia och visa både på kontinuitet och brott vad gäller humanisters samhälleliga interaktion och engagemang. Det kan nagla fast gränserna för fältet men också bidra till att spåra den humanistiska kunskapens cirkulation. Genom att belysa hur humanioras utveckling sett ut och vad humanistisk forskning och utbildning har bidragit med i olika perioder kan historien bli ett värdefullt redskap för att artikulera vad humaniora är och hur humanistisk kunskap verkar i samhället.

Men här finns också ett inomvetenskapligt värde. Som konstateras i bokens inledning är kunskapsobjektet bångstyrt. Den historiska innebörden av såväl begreppet som det fält det betecknar har varit i ständig rörelse och under ständig förhandling. Humanistiska ämnen och discipliner är sinsemellan olika och har införlivats i fältet vid olika tidpunkter. Under 1800-talet användes begreppet länge sporadiskt, positivt konnoterat men utan skarpa konturer.²¹ Bitvis var humaniora och humanistiska studier synonyma med klassisk bildning, med fokus på antikens språk, litteratur och historia. Allteftersom har begreppet och fältet vidgats till att

inkludera alltfler ämnen, frågeställningar och ambitioner. I dag är det kanske främst prefixen ”medicinsk”, ”digital” och ”miljö” som signalerar den kunskapsorganisatoriska termens förändring. Denna utveckling griper i sin tur in i större historiska skeenden – utbildnings- och universitetshistoriska, men också samhälleliga, kulturella och politiska.

Att skriva en gemensam historia för detta kunskapsområde medför alltså en rad utmaningar. Men den nedärvda otydligheten är också ett skäl i sig att gräva djupare. Svaret på frågan om vad humaniora är i dag kan inte tillfredsställande besvaras utan att man förhåller sig till dess historiska utveckling. Eller omvänt: det faktum att det saknas en enkel definition nu – i sig en bidragande orsak till förvirringen runt humaniorabegreppet – har med fältets historia att göra.

Humanioras svårfångade natur går också som en röd tråd genom antologin *Humaniora i välfärdssamhället*. I bokens kapitel ges prov på hur delar av denna omförhandling av humaniora som begrepp uppstod under efterkrigstiden. Det har också att göra med att den enklaste definitionen av humaniora är de discipliner som vid ett givet tillfälle och på en given plats är organisatoriskt samlade inom högskola och universitet. Men som konstateras i inledningen ligger mycket av bokens fokus på vad som händer med den humanistiska kunskapen och humanisterna själva när de lämnar den akademiska sfären. Konturerna blir då ofrånkomligen vagare och aktörernas agerande svårare att kategorisera.

Som antologins redaktörer påpekar i sin monografi *Humanister i offentligheten* krävdes ”ett samspel mellan en hel rad olika aktörer, arenor och infrastrukturer” för att humaniora skulle cirkulera i efterkrigstidens offentlighet.²² Var Wilhelm Sjöstrand humanist när han skrev för Under strecket? Tillhörde ämnet pedagogik humaniora eller samhällsvetenskap? Var Sven-Eric Liedman en utpräglad humanistisk tidningsredaktör? Var går gränserna för en humanistisk fackbok? På vilket sätt präglade humaniora som kunskapsfält filosofen Åke Petzälls agerande och hur skilde detta sig från juristen Karl Olivecronas? Hur viktiga är akademiska identiteter i offentligheten och hur gångbar är beteckningen humanist?

Det faktum att humaniora är svårdefinierat – förr liksom i dag – gör att dess historiska bidrag kan vara svårt att få syn på. Som Fredrik Bertilsson uppmärksammar kan humaniora ha utövat inflytande också genom ”dis-

kreta möten mellan kunskap och politik”, precis som i exemplet Försvarets forskningsanstalt. Ett annat exempel är Emin Tengström, vars humanistiska kunskapsutövning blir som mest svårfångad och samtidigt kanske som mest intressant först när han lämnar sin disciplinära hemvist. För att synliggöra var den humanistiska kunskapen har varit betydelsefull och i vilka skärningspunkter den har aktiverats krävs med andra ord att man tittar bortom de enkla kategoriseringarna och de förväntade sammanhangen.

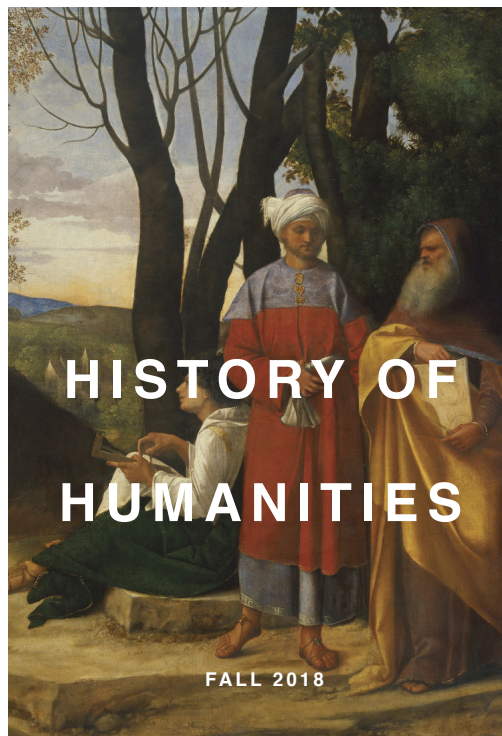
Även i kulturpolitiken är humaniora ett undflyende undersökningsobjekt, vilket illustreras av Linnéa Lindsköld, Erik Erlanson & Peter Henning. Bildning, humanism och humaniora smälter lätt samman och riskerar därmed att döljas. Samtidigt kan man fråga sig om humaniora ensamt kan göra anspråk på humanism och bildning. Genom en mer finkalibrerad läsning visar ovan nämnda författare att kulturpolitiken, som så många andra fält och arenor som diskuteras i antologin, genomsyras av humanistisk kunskap. På liknande sätt kan Ingrid Berg synliggöra den humanistiska dimension som präglade almstriden och andra kulturpolitiska strider under 1970-talet. De mediala händelserna bottnade i en svensk självbild som kulturnation med starka humanistiska förtecken. Debatten blir obegriplig om man inte tar hänsyn till den humanistiska dimensionen. Detsamma kan sägas gälla för välfärdssamhällets historia i allmänhet.



Som antologins redaktörer inledningsvis poängterar hämtar texterna viss inspiration från två nyetablerade internationella och tvärvetenskapliga fält – *history of humanities* och *history of knowledge*. Även om man inte helt utan vidare kan översätta dessa med de svenska motsvarigheterna ”humanioras historia” och ”kunskapshistoria” finns det anledning att betrakta antologins bidrag i ljuset av denna forskningsmässiga utveckling.

Humanioras historia som forskningsfält

Det påpekades inledningsvis att humanioras historia i generell bemärkelse inte är ett nutida fenomen. Trots det finns det sedan en tid tillbaka ett nytt forskningsfält under namnet *history of humanities*. Det har sitt ursprung i



● ATT DET FINNS HISTORISKA ANLEDNINGAR till dagens marginalisering av humanistisk kunskap var en av utgångspunkterna när tidskriften *History of Humanities* lanserades 2016.

Nederländerna, även om forskare från hela världen – och i synnerhet Sverige – numera bidrar till fältets formering och utveckling.

Upphovet kan sägas vara den konferens 2008 som lingvisten Rens Bod, professor i digital historia, anordnade tillsammans med sina kollegor vid universitetet i Amsterdam. Med titeln ”The Making of the Humanities” ställde arrangörerna frågan hur humaniora utvecklats från *artes liberales* via *studia humanitatis* till dagens moderna humanistiska discipliner. Även här såg man alltså samspelet mellan nutid och dåtid som väsentligt. Tack vare det stora gensvaret sporrades Bod att starta tidskriften *History of Humanities* 2016, numera en central nod för fältet. Därutöver har en lång rad böcker och antologier, kursgivning, seminarieverksamhet, konferenser och workshops, liksom en nyinrättad professur vid universitetet i Leiden, gett fältet ytterligare förankring.

I det första numret av *History of Humanities* inledde redaktörerna med att konstatera att humaniora befann sig i en spännande utvecklingsfas av nya möjligheter, perspektiv, forskningsområden och tvärvetenskapliga samarbeten.²³ Men man konstaterade också att området på samma gång präglas av mer dystra tongångar – minskade studentkullar, nedskärningar och mätbarhetsiver för att nämna några orosmoln. Man efterfrågade i linje med detta artiklar som behandlade humanioras samhälleliga och politiska värde, trots att ansatser av det slaget varit relativt ovanliga.²⁴

En inledande ambition var att förstå framväxten av dagens humanistiska fält och dess moderna förutsättningar.²⁵ Det gjorde att fältet saknade kronologiska ramar. I praktiken har dock bidragen huvudsakligen behandlat 1800- och 1900-talen. Att betrakta humaniora som något större än dess enskilda ämnen var en annan utgångspunkt. När kunskap har studerats i det förflytna har det ofta gjorts på ett fragmentariskt sätt som osynliggjort humanioras bidrag till tusentals år av vetande, menade redaktörerna – något de såg som en av anledningarna till att humanistisk kunskap undervärderas i dag.

Än mer utpräglad var strävan att skriva humanioras globala och tvärvetenskapliga historia. Redan tidskriftens andra nummer hade ett sådant fokus. Specialnummer och artiklar har behandlat humaniora i Australien, Sydamerika, Japan, Kina och Afrika.²⁶ Tidskriften genomsyras också av en stark vilja att "avkolonisera" humaniora, som det heter i en forumsektion, och undvika traditionella och västeuropeiska perspektiv på kunskap.²⁷ Annars har tidskriften rört sig över ett brett spektrum av andra teman: humanioras "klassiker", bibliotekens betydelse, de två kulturerna, musikvetenskap, historievetenskapens praktiker, konsthistoria och personastudier.²⁸

En annan utgångspunkt som var särskilt tongivande för Bod och hans kollegor var humanioras förhållande till naturvetenskap – vilket förstås även det är en fråga med stark förankring i vår egen tid.²⁹ Faktum är att *history of humanities* i denna tappning kan sägas ha emanerat ur ämnet vetenskapshistoria, som till skillnad från humanioras historia länge varit ett forsknings- och undervisningsämne på universitet världen över. Ett av de grundläggande argumenten för att etablera ett nytt fält låg i att åtgärda den obalans i historieskrivningen man upplevde att ett ensidigt fokus på naturvetenskap hade resulterat i.

Det är i sammanhanget talande att arbetsnamnet för den planerade konferensvolymen 2008 var "Another History of Science". Även om Bod själv var lingvist och professor i digital historia var många av hans kollegor utbildade inom just vetenskapshistoria. Bod och hans kollegor pratade gärna om de humanistiska vetenskaperna – *humanistic science*, vilket kan ses som en viktig, men inte oproblematiserad markering med tanke på engelskans gängse förståelse av *science* som naturvetenskap.³⁰ I en debattartikel från 2017 påpekade Bod att tendensen att begränsa humanioras ambitioner att tolka mening och värderingar resulterade i en karikatyr av humanistisk vetenskap som var lika felaktig som det triumfatoriska framgångsnarrativet som många inom den vetenskapshistoriska forskningen vänt sig mot.³¹

I den första av tre konferensvolymerna (publicerade mellan 2010 och 2014) var jämförelsen med vetenskapshistoria, *history of science*, påtaglig och det påpekades att medan vetenskapshistoria länge haft en tradition av att skriva historiska översiktsverk med stort genomslag, saknades sådana för humanioras räkning.³² Syftet var därmed att fylla en "iögonfallande lucka" i historieskrivningen.³³ I sammanhanget frågade sig Bod varför man överhuvudtaget skulle separera humanioras och naturvetenskapernas historia. I en monografi från 2013 föreslog han att humaniora utgjorde "den felande länken" i naturvetenskapernas historia.³⁴ När Bod och hans kollegor 2015 lanserade humanioras historia som ett nytt fält är det värt att påpeka att detta gjordes i en av de mest framstående vetenskapshistoriska tidskrifterna, *Isis*. I detta sammanhang pekade Bod och Julia Kursell på vikten av att skriva en gemensam, integrerad historia där humaniora och naturvetenskap ingick på lika villkor.³⁵ I ett nummer av *History of Humanities* med särskilt fokus på C.P. Snows begrepp "de två kulturerna" uttrycktes detta i och med frågan om hur naturvetenskapernas och humanioras historia kan sammanfogas i en gemensam diskussion.³⁶

Därmed torde det stå klart att *history of humanities* är något mer specifikt än bara humanioras historia i största allmänhet. Det är ett fält som uppstått ur en specifik kontext och som hyser specifika ambitioner. Med det sagt finns det inget som säger att fältet inte kan inkorporera andra visioner och föras i andra riktningar i framtiden.

Humanioras kunskapshistoria

Lite grovt skulle man alltså kunna påstå att *history of humanities* vilar på övertygelsen att vetenskapshistorien behöver korrigeras och kompletteras. Samma utgångspunkt kan man ana i de internationella diskussionerna om fältet *history of knowledge*.³⁷ På senare tid har denna rubricering tilldragit sig stor uppmärksamhet.³⁸ Två nystartade tidskrifter och en rad specialnummer har debatterat dess ramar.³⁹

Men till skillnad från det förra forskningsområdet kan man hos det senare fältets internationella företrädare ana en viss tveksamhet om huruvida det överhuvudtaget är – eller till och med borde vara – ett nytt fält. Denna ambivalens går i sin tur att härleda just till kopplingen till vetenskapshistoria – *history of science*. Ibland, vilket påtalats av Sven Dupré och Geert Somsen, presenteras fältet som en enkel utvidgning av vetenskapshistoria.⁴⁰ Andra har sett det som en chans att korrigera just denna historieskrivning. Exempelvis sade sig Lorraine Daston föredra den nya rubriceringen eftersom vetenskapshistoria som ämne bar på ett alltför tungt bagage på grund av sina framgångsnarrativ, sin eurocentriska historia och sin snäva syn på vetenskap.⁴¹ Men andra, däribland Suzanne Marchand, poängterade riskerna med att överge vetenskapshistoria för något som så uppenbart saknade gränser – vad är *inte* kunskap, undrade hon.⁴²

Förhållandet gör att man lite tillspetsat skulle kunna säga att *history of knowledge* (i internationell bemärkelse) och *kunskapshistoria* (i svensk tappning) är angränsande och överlappande, men inte nödvändigtvis ett och samma forskningsfält. Eller annorlunda uttryckt: den svenska grenen av kunskapshistoria har delvis andra rötter än sin internationella kusin, även om det stämmer att en gemensam definition saknas även internationellt.⁴³

Om vi återvänder till *history of humanities* kan vi understryka denna skillnad. I en av de påföljande artiklarna i det ovan nämnda specialnumret av *Isis* poängterade nämligen Jeroen Bouterse och Bart Karstens att en integrerad historia bestående av både humanioras och naturvetenskapernas historia kunde betraktas som kunskapens historia – *the history of knowledge*.⁴⁴ När Rens Bod och hans kollegor året därpå lanserade tidskriften *History of Humanities* plockades denna ekvation upp. Humanioras historia plus vetenskapshistoria var lika med kunskapshistoria. I första numret av den

nystartade tidskriften *Journal for the History of Knowledge* föll Bod in i samma mönster som Suzanne Marchand och konstaterade att *history of knowledge* riskerade att bli ohanterligt. I stället föreslog han att beteckningen skulle begränsas till att syfta på just sammanfogningen av naturvetenskapernas, samhällsvetenskapernas och humanioras historia.⁴⁵

Däriigenom blir också riktningen synbart en annan än den som följer av de tyska och schweiziska ansträngningarna inom *Wissensgeschichte*, tydligast företrädd av Philipp Sarasin. Denna variant av kunskapshistoria, som varit särskilt tongivande för det svenska forskningsfältet, har lagt ett större fokus på politisk historia liksom på social- och kulturhistoriska perspektiv.⁴⁶ Det är också i mångt och mycket denna inriktning som genomsyrar den här antologin. I den svenska tappning som skisseras i antologins inledning är banden till vetenskapshistoria som fält svagare än i de internationella diskussionerna. Dessutom ingår betydligt fler fält: idé- och lärdomshistoria, mediehistoria och bokhistoria för att nämna några. En konsekvens av detta är att medan humanioras förhållande till naturvetenskap saknas i flertalet av texterna, så är gränsdragningar gentemot samhällsvetenskap desto mer påtagliga, något som varit ovanligt inom *history of humanities*.⁴⁷ Antologins tydligaste analytiska fixpunkter är också just de som är centrala inom kunskapshistoria, något som även konstateras i inledningskapitlet: kunscapsckirkulation, kunscapsarena och kunscapsaktör.

För svenskt vidkommande innebär det att såväl humanioras historia som kunskapshistoria kan utvecklas i en produktiv växelverkan, men också i andra riktningar än de internationella fält som uppstått under det senaste decenniet, mer kongeniala med svenska förhållanden och ämnestraditioner. Kanske kan man här snarare tala om sammansvetsning av fälten på svensk basis – en humanioras kunskapshistoria.

Ett sådant försök att sammanfläta *history of humanities* och *history of knowledge* utifrån en svensk kunskapshistorisk blickpunkt har jag och Johan Östling nyligen skisserat i en så kallad forumsektion i tidskriften *History of Humanities*, där vi argumenterar för att begreppet cirkulation passar särskilt väl för att spåra och fixera de ofta komplexa linjer som humanistisk kunskap följer. Flertalet av texterna i denna antologi stärker den övertygelsen. De frågor som vi ställer om hur humanistisk kunskap rör sig är i högsta grad giltiga för de decennier och de sammanhang som utgör fokus

i bokens texter. Hur blir humanistisk kunskap trovärdig och accepterad? Hur förlorar den inflytande eller glöms bort?⁴⁸ Vilka faktorer, aktörer och infrastrukturer underlättar eller förhindrar att humanistisk kunskap når sina målgrupper?⁴⁹ I sammanhanget uppmärksammar vi också svårigheten att identifiera vad som räknas som kunskap inom olika humanistiska fält och ambivalensen som finns i den humanistiska kunskapens förhållande till sådant som upptäckter, rön och genomslag. Även dessa frågor tangerar sådant som berörts i texten ovan.

Det akademiska intresset för samspelet mellan humanioras historia, dess samtida förutsättningar och inte minst framtida möjligheter, som skisserades inledningsvis, är sannolikt här för att stanna. Det senaste decenniet har därtill sett en betydande förändring i positiv riktning av hur humaniora i Sverige värderas och omtalas i offentligheten.⁵⁰ Båda dessa faktorer bådar gott för en fruktbar utveckling av humanioras historia i Sverige. Den mång- och tvärdisciplinära karaktären hos kunskapshistoria torde bilda en god jordmån. Några frågeställningar kan redan nu identifieras som särskilt angelägna. Dels gäller det frågor om den humanistiska kunskapen i sig. Rör den sig annorlunda i dag än den gjorde förr, efter särskilda mönster eller med specifika konsekvenser jämfört med andra kunskapsformer?⁵¹ Dels handlar det om humanisterna – vilka är de och vad utmärker dem som just humanister? Genom vilka medel har de påskyndat, hindrat eller förändrat humanistisk kunskap och därmed humaniora som kunskapsfält? Om båda dessa historiska aspekter handlar antologins bidrag. Det är angelägna frågor såväl i dag som för ett halvt sekel sedan.

Noter

1. Rens Bod, *A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present* (Oxford: Oxford University Press, 2013); Rens Bod, Julia Kursell, Jaap Maat & Thijs Weststeijn, "A New Field: History of Humanities", *History of Humanities*, 1:1 (2016), s. 1–8; Michiel Leezenberg, *History and Philosophy of the Humanities: An Introduction* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018); Jan Eckel, *Geist der Zeit: Deutsche Geisteswissenschaften seit 1870* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008); Ian Hunter, "The Mythos, Ethos, and Pathos of the Humanities", *History of*

European Ideas, 40:1 (2014), s. 11–36; Bas van Bommel, *Classical Humanism and the Challenge of Modernity: Debates on Classical Education in 19th-Century Germany* (Berlin: De Gruyter, 2015); James Turner, *Philology: The Forgotten Origins of the Modern Humanities* (Princeton: Princeton University Press, 2014), s. xiv–xv. Se även Bengt Kristensson Uggla, *En strävan efter sanning: Vetenskapens teori och praktik* (Lund: Studentlitteratur, 2019), s. 311, samt Stefan Collini, "Seeing a Specialist: The Humanities as Academic Disciplines", *Past and Present*, 229 (2015), s. 271–281.

2. Se till exempel Rens Bod, "How a New Field Could Help Save the Humanities", *Chronicle of Higher Education*, 24 februari, 2017.

3. Se Chad Wellmon, *Organizing Enlightenment: Information Overload and the Invention of the Modern Research University* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015), s. 3–4; Anthony Grafton & Lisa Jardine, *From Humanism to the Humanities: Education and the Liberal Arts in Fifteenth- and Sixteenth-Century Europe* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986), s. xvi, 199–200.

4. Eric Alder, *The Battle of the Classics: How a Nineteenth-Century Debate Can Save the Humanities Today* (Oxford: Oxford University Press, 2020).

5. Zoe Hope Bulaitis, *Value and the Humanities: The Neoliberal University and Our Victorian Inheritance* (Cham: Palgrave Macmillan, 2020), s. 2.

6. Eric Hayot, *Humanist Reason: A History. An Argument. A Plan* (New York: Columbia University Press, 2021), s. 12–13.

7. Hayot 2021, s. 16.

8. Hampus Östh Gustafsson, *Folkhemmets styzbarn: Humanioras legitimitet i svensk kunskapspolitik 1935–1980*, (Göteborg: Daidalos, 2020), s. 413–414; John Guillory, "Monuments and Documents: Panofsky on the Object of Study in the Humanities", *History of Humanities*, 1:1 (2016), s. 9–30, 9.

9. Paul Reitter & Chad Wellmon, *Permanent Crisis: The Humanities in a Disenchanted Age* (Chicago: University of Chicago Press, 2021), s. 3.

10. Reitter & Wellmon 2021, s. 116, 254.

11. Johan Östling, Anton Jansson & Ragni Svensson, *Humanister i offentligheten: Kunskapens arenor och aktörer under efterkrigstiden* (Göteborg/Stockholm: Makadam, 2022), s. 5.

12. Grafton & Jardine 1986; Bod, 2013.

13. Jürgen Leonhardt, *Latin: Story of a World Language* (Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2013); Paul Oskar Kristeller, *Renaissance Thought: The Classic, Scholastic, and Humanistic Strains* (New York: Harper & Row, 1961); Christopher Stray, *Classics Transformed: Schools, Universities, and Society in England, 1830–1960* (Oxford: Clarendon, 1998).

14. Bo Lindberg, "De roliga vetenskaperna': Om humaniora före moderniteten", i Mohammad Fazlhashemi & Eva Österberg (red.), *Omodernt: Människor och tankar i förmodern tid* (Lund: Nordic Academic Press, 2009), 128–132; Isak Hammar, "Klassisk

karaktär: Den moraliska samhällsnyttan av klassiska studier, ca 1807–1828”, *Historisk tidskrift*, 137:4 (2017), s. 607–639.

15. Isak Hammar, ”Classical Nature: Natural History, Classical Humanism, and the Value of Knowledge in Sweden, 1800–1850”, *Journal for the History of Knowledge*, 2:1 (2021), s. 1–14; Isak Hammar, ”Measuring up to the Humanities: Navigating the Epistemological Advantage of Classical Humanism in Mid-Nineteenth Century Scholarly Periodicals”, i Anders Ekström & Hampus Östh Gustafsson (red.), *The Humanities and the Modern Politics of Knowledge: The Impact and Organization of the Humanities in Sweden, 1850–2020* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022), kommande.

16. Se Adler 2020 och Reitter & Wellmon 2021, för två skilda perspektiv.

17. Lorraine Daston, ”Comment”, i Marek Tamm & Peter Burke (red.), *Debating New Approaches to History* (London: Bloomsbury Academic, 2019), s. 173–187, 176; Lorraine Daston, ”The History of Science and the History of Knowledge”, *KNOW: A Journal on the Formation of Knowledge*, 1:1 (2017), s. 131–154, 145.

18. Östh Gustafsson 2020; Henrik Brissman, *Mellan nation och omvärld: Debatt i Sverige om vetenskapens organisering och finansiering samt dess internationella och nationella aspekter under 1900-talets första hälft* (Lund: Avdelningen för idé- och lärdomshistoria, Lunds universitet, 2010), s. 376–404. För debatten om humaniora se även: Tomas Forser (red.), *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. En antologi* (Stockholm: PAN/Norstedt, 1978); Tore Frängsmyr (red.), *Humanioras egenart: En rapport* (Oslo: Universitetsforlaget, 1983); Bernt Gustavsson, *Bildning i vår tid: Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1996); Svante Nordin, *Humaniora i Sverige: Framväxt, guldålder, kris* (Stockholm: Atlantis, 2008). Se även Henrik Bohlin, ”Sanningssökande, maktkritik eller generalistkompetens för arbetsmarknaden? Debatten om humaniora”, i Anders Burman & Lena Lennerhed (red.), *Samtider: Perspektiv på 2000-talets idéhistoria* (Göteborg: Daidalos, 2017).

19. *Vad påverkar förtroende för forskning? Fokusgrupper med allmänheten*, Vetenskap & Allmänhet, VA-rapport 18:5 (2018). Se även Martin Bergman, Gustav Bohlin & Fredrik Brounéus, ”Bildn av vetenskap måste bli mer än provrör och labbrockar”, *Tidningen Curie*, 8/4 2019. Se även Isak Hammar, *Humanistisk kunskap och kompetens: En rapport om alumnens nytta av studier i humaniora och teologi* (Lund: Humanistiska och teologiska fakulteterna, Lunds universitet, 2021).

20. *Jag vill, men hinner inte! Forskares syn på kommunikation och öppen vetenskap*, Vetenskap & Allmänhet, VA-rapport 19:8 (2018).

21. Isak Hammar, ”Från vitterhet till vetenskap: En studie över Kungl. Vetenskapsakademiens lärdomsklass under 1800-talet”, *Lychnos: årsbok för idé- och lärdomshistoria* (2022), s. 37–63, 38.

22. Östling, Jansson & Svensson 2022, s. 5.

23. Bod, Kursell, Maat & Weststeijn 2016, s. 1.

24. Undantag finns, se bland annat Hampus Östh Gustafsson, "The Discursive Marginalization of the Humanities: Debates on the 'Humanist Problem' in the Early 1960s Swedish Welfare State", *History of Humanities*, 3:2 (2018), s. 351–376 och Johann N. Neem, "Liberal Education Confronts the Rise of Democracy: Yale's Reports of 1828", *History of Humanities*, 4:2 (2019), s. 401–422.

25. Rens Bod, "Introduction: The Dawn of the Modern Humanities", i Rens Bod, Jaap Maat & Thijs Weststeijn (red.), *The Making of the Humanities: From Early Modern to Modern Disciplines* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012), s. 9–20.

26. Se Wang Hui, "The Humanities in China: History and Challenges", *History of Humanities*, 5:2 (2020); Moisés Prieto, "'History's So Strong': The Topos of Historia Magistra Vitae and the Rediscovery of Dictatorship in Latin America", *History of Humanities*, 5:1 (2020), s. 225–249; "Forum: Just Intonation, Japan, and the Origins of Musical Disciplines", *History of Humanities*, 2:2 (2017); Elísio Macamo, "Unmaking Africa: The Humanities and the Study of What?", *History of Humanities*, 6:2 (2021), s. 381–395.

27. Se till exempel Will Bridges, "A Brief History of the Inhumanities", *History of Humanities*, 4:1 (2019), s. 1–26; Daniela Merolla, M. Leezenberg, Victoria Sear & Mark Turin, "Introduction: Colonial Humanities and Criticality", *History of Humanities*, 6:1 (2021).

28. Se till exempel "Forum: Libraries as Laboratoires for the Humanities", *History of Humanities*, 5:2 (2020); "Forum: The Scholarly Self", *History of Humanities*, 1:2 (2016); Kasper Risbjerg Eskildsen & Rens Bod, "The Forgotten Curriculum of the Humanities", *History of Humanities*, 4:2 (2019), s. 219–227; Fabian Krämer, "Shifting Demarcations: An Introduction", *History of Humanities*, 3:1 (2018); "Theme: Practices of Historical Research", *History of Humanities*, 2:1 (2017); "Forum: Materials and Techniques in Art History", *History of Humanities*, 2:1 (2017).

29. Se till exempel H. Floris Cohen, "The Natural Sciences and the Humanities in the Seventeenth Century: Not Separate Yet Unequal?", i Rens Bod, Jaap Maat & Thijs Weststeijn (red.), *The Making of the Humanities: The Modern Humanities* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2014), s. 43–52, 43.

30. Idéhistorikern Hampus Östh Gustafsson har också poängterat att Bods syn på humaniora kan betraktas som "scientistisk". Se Hampus Östh Gustafsson, "Humanioras historia som ett globalt forskningsfält", *Respons*, 3 (2017), s. 16–17, 17.

31. David N. Livingstone, "Science, Site and Speech: Scientific Knowledge and the Spaces of Rhetoric", *History of the Human Sciences*, 20:2 (2007), s. 71–98; David Alvar-gonzález, "Is the History of Science Essentially Whiggish?", *History of Science*, 51:1 (2013), s. 85–99.

32. Rens Bod, Jaap Maat & Thijs Weststeijn (red.), *The Making of the Humanities: Early Modern Europe* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010); Rens Bod, Jaap Maat & Thijs Weststeijn (red.), *The Making of the Humanities: From Early Modern to Mod-*

ern Disciplines (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012); Rens Bod, Jaap Maat & Thijs Weststeijn (red.), *The Making of the Humanities: The Modern Humanities* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2014).

33. Rens Bod, "Introduction: Historiography of the Humanities", i Rens Bod, Jaap Maat & Thijs Weststeijn (red.), *The Making of the Humanities: Early Modern Europe* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010), s. 7–14, 7.

34. Bod 2013.

35. Rens Bod & Julia Kursell, "Introduction: The Humanities and the Sciences", *Isis*, 106:2 (2015), s. 337–340.

36. Redaktörernas förord, "Rethinking the Humanities and the Sciences", *History of Humanities*, 3:1 (2018), s. 1–3, 2. Se även Krämer 2018. Jfr Theodore Porter, "Introduction: Historicizing the Two Cultures", *History of Science*, 43:2 (2005), s. 109–114.

37. Simone Lässig, "The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda", *Bulletin of the German Historical Institute*, 59 (2016), s. 29–59, 35.

38. Kunskapshistoria presenteras mer utförligt i denna boks inledning.

39. Se till exempel Christian Joas, Fabian Krämer & Kärin Nickelsen, "Introduction: History of Science or History of Knowledge?", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, 42:2–3 (2019), s. 117–125. Denna dragkamp mellan fälten har också diskuterats av Staffan Bergwik & Linn Holmberg, "Standing on Whose Shoulders? A Critical Comment on the History of Knowledge", i Johan Östling, David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar, *Forms of Knowledge: Developing the History of Knowledge* (Lund: Nordic Academic Press, 2020), s. 283–299.

40. Sven Dupré & Geert Somsen, "The History of Knowledge and the Future of Knowledge Societies", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, 42:2–3 (2019), s. 186–199, 186.

41. Lorraine Daston, "The History of Science and the History of Knowledge", *KNOW: A Journal on the Formation of Knowledge*, 1:1 (2017), s. 133–154.

42. Suzanne Marchand, "How Much Knowledge Is Worth Knowing? An American Intellectual Historian's Thoughts on the *Geschichte des Wissens*", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, 42:2–3 (2019), s. 126–149.

43. Joas, Krämer & Nickelsen 2019, s. 117.

44. Jeroen Bouterse & Bart Karstens, "A Diversity of Divisions: Tracing the History of the Demarcation between the Sciences and the Humanities", *Isis*, 106:2 (2015), s. 341–352.

45. Rens Bod, "How to Open Pandora's Box: A Tractable Notion of the History of Knowledge", *Journal for the History of Knowledge*, 1:1 (2020), s. 1–7, 1.

46. Johan Östling, David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar, "Developing the History of Knowledge", i Johan Östling, David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (red.), *Forms of Knowledge: Developing the History of Knowledge* (Lund: Nordic Academic Press, 2020), s. 9–26, 9.

47. Se däremot specialnumret om samhällsvetenskapernas historia i *The Cambridge History of Science* (2003), samt Theodore Porter & Dorothy Ross, "Introduction: Writing the History of Social Science" i samma nummer.

48. Se Isak Hammar, "From Germany with Love: Circulating *Formale Bildung* in the Early Nineteenth Century", *History of Humanities*, 6:2 (2021), s. 603–615, 613.

49. Isak Hammar & Johan Östling, "Introduction", *History of Humanities*, 6:2 (2021), s. 595–602, 597.

50. Hammar 2021, s. 63.

51. Hammar & Östling 2021, s. 599.